

Vasili Grossman'ın *Yaşam ve Yazgı'sı*

Yaşam ve Yazgı,
Vasili Grossman,
çev: Ayşe Hacıhasanoğlu,
İstanbul: Can Yayınları,
2012, 3 cilt.

Özgür Öztürk

Vasili Grossman'ın başyapıtı *Yaşam ve Yazgı* çok etkileyici bir roman. Stalin dönemi Sovyet toplumunun gerçekçi bir panoramasını sunuyor. Zaten bu nedenle Sovyetler Birliği'nde uzun süre yayımlanmamış. Grossman yapıtını 1960 yılında tamamlamasına rağmen, ilk baskı ancak 1980 yılında ve yurtdışında (İsviçre'de) gerçekleşmiş. Sovyetler Birliği'nde yayımlanış tarihi 1989. Türkçe'ye ise 2012 yılında çevrilmiş. Türkçe baskıda, romanı İngilizce'ye çeviren Robert Chandler'in Vasili Grossman'ın yaşamı ve yapıtları üzerine yararlı bir giriş yazısı da yer alıyor.

Yaşam ve Yazgı genellikle *Savaş ve Barış*'a benzetilir. Tolstoy, 19. yüzyılın başlarında Napolyon'a karşı yurt savunması veren Rusya'yı anlatmıştı. Grossman ise 20. yüzyılın ortalarında Hitler'e karşı direnen Sovyet toplumunu resmediyor. Sivastopol'da çarpışmış olan Tolstoy gibi, Grossman da savaşı doğrudan deneyim-

lemiş bir yazar. İkinci Dünya Savaşı'nın dörtte üçünü cephede, *Kızıl Yıldız* dergisinin savaş muhabiri olarak geçirmiş. Bu nedenle ayrıntılara, asker argosuna, savaşan insanların psikolojilerine çok hâkim.

Romanın olay örgülerini Chandler gayet isabetli biçimde özetliyor:

Yaşam ve Yazgı'nın yapısı *Savaş ve Barış*'inkine benzer: Bütün ülkenin hayatı tek bir ailenin üyelerinin başından geçen bir dizi olay aracılığıyla ele alınır. Aleksandra Vladimirovna Şapoşnikova ruhsal köklerini devrim öncesi entelijensiyasının halkçı geleneklerinden alan yaşlı bir kadındır; çocukları ve onların aileleri romanın temel figürleridir. Bir Rus çalışma kampı ve bir fizik enstitüsünde geçen iki alt olay örgüsü, Aleksandra Vladimirovna'nın büyük kızı Lyudmilla'nın eski ve yeni eşleri çevresinde gelişir. Diğer iki alt olay örgüsü Aleksandra Vladimirovna'nın küçük kızı Yevgeniya'nın eski kocası ve yeni nişanlısını izler. Eski koca Krımov tutuklanıp Lubyanka'ya gönderilir; yeni nişanlı Novikov, Stalingrad'da önemli bir rol oynayan bir tank birliğine komuta ettikten sonra, yetkililerle de anlaşmazlık yaşar. Diğer alt olay örgülerinde Şapoşnikov ailesinin arkadaş ve akrabaları yer alır: biri Stalingrad Enerji Santrali'nde çalışır, biri cephede görevdedir, bir başkası Alman toplama kamplarından birinde ayaklanma örgütlemeye çalışır, bir diğeri de hayvan kamyonuyla gaz odalarına götürülür.

Romanın merkezinde Şapoşnikov ailesinin üyeleri ve onlarla ilişkili kişiler bulunsa da, *Yaşam ve Yazgı*'nin konusu bir aile değil kesinlikle. Bir toplumun bütünlüklü bir resmini çizebilmek için, Tolstoy gibi Grossman da yapıtında çok sayıda karaktere yer veriyor. Bu bazen okumayı zorlaştırıyor, okuyucu kimin kim olduğunu unutabiliyor (üçüncü cildin sonuna eklenen başlıca karakterler listesi bu nedenle epey işe yarıyor).

Anlatıcı, hareketli bir kamera gibi, sürekli yer değiştiriyor, bir öyküden veya çarpışmadan diğerine atlıyor. Hatta zaman zaman cephenin öbür yanına geçip Alman askerlerine de bir göz atıyor. İlk başlarda birbirinden bağımsız gibi görünen olaylar ve kişiler arasındaki bağlantılar roman ilerledikçe ortaya çıkıyor. Bu bakımdan, yani anlatı stratejisi yönünden, Grossman'ın yapıtı, *Savaş ve Barış*'tan ziyade, Andre Malraux'nun, İspanya iç savaşını konu alan *Umut* adlı romanını andırıyor. Hem *Umut* hem de *Yaşam ve Yazgı*, bütünlüklü hakikate bir tümevarım süreci içinde ulaşılan yapıtlar.

Tolstoy'un ve Malraux'nun sözü edilen yapıtlarına kıyasla *Yaşam ve Yazgı*'nın bir özgül yanı, diyaloglara çok başvurmaması. Grossman daha ziyade ilişkileri, olayları ve kişilerin ruhsal durumlarını betimleyerek, daha doğrusu çözümleyerek ilerliyor. Bu tercih yazara sık sık kendi görüşlerini açıklama, araya katma olanağı sağlıyor. Bu bakımdan Grossman'ın anlatı tekniği Tolstoy'un ötesine geçiyor. Zira Tolstoy, *Savaş ve Barış*'ta, tarihte nedensellik üzerine görüşlerini romana epey yapay biçimde katar. Hatta yapıtın son kısımlarında romanı bir yana bırakır ve neredeyse akademik bir makale tarzına yönelir. Romanın biçimi ile içeriği arasında bir

uyumsuzluk vardır. Buna karşılık Grossman, düşüncelerini romanın olay örgüsüne daha rahat biçimde dâhil edebiliyor. Yapıtına başlık yaptığı “yaşam”, özgürlüğü, canlılığı, çoğulluğu ifade ediyor. Yazgı ise bir şeyin belirlenmiş olması, böylece özgürlüğün de sona ermesi demek. Yaşam ile yazgının diyalektiği tüm yapıt boyunca çeşitli biçimlerde karşımıza çıkıyor.

Romanda temel karakterlerden biri, kısmen Grossman'ın kendisini yansıtan, apolitik fizikçi Ştrum. Büyük bir fizik buluşu yapmış olmasına rağmen, Yahudi olduğu için, çalıştığı enstitüde aleyhinde büyük bir kampanya başlıyor. Bilimsel talepleri karşılanmadığı gibi, işinden de ayrılmak durumunda kalıyor. Tam da bu esnada Stalin'den gelen bir telefon talihini döndürüyor. Grossman, Ştrum'un ikilemelerini ve ruhsal gerilimlerini son derece derinlikli biçimde işliyor. Ştrum ayrıcalıklarından vazgeçmek istemeyen, sürekli korkular içinde yaşayan birisi, fakat zaman zaman vicdani çıkışlar da sergiliyor. Aslında Ştrum'un ikilemleri romandaki birçok karakterde görülebiliyor. İnsanlar, dost meclislerinde sarf edilen birkaç söz nedeniyle “başlarına bir şey gelebileceği” haklı endişesiyle yaşıyorlar. Romanda olaylar esas olarak 1942 yılı civarında geçmesine rağmen, 1932-33 kışının zorla kolektifleştirme kampanyasının ve 1937-38'deki büyük terör dalgasının anıları da çok taze.

Roman, kitlesel ölçekte ölümlerle, büyük travmalarla ve acılarla dolu bir dönemi konu alıyor. Örneğin Ştrum'un annesi, eşi istemediği için onlarla beraber Ukrayna'dan Moskova'ya gelmiyor ve sonunda bir Alman toplama kampında ölüyor (bu, Grossman'ın başından geçen gerçek bir olay). Romanın en etkileyici bölümlerinden biri, annesinin ölüm kampından Ştrum'a yazdığı son mektup. Öte yandan, Ştrum'un fazla sevmediği üvey oğlu Tolya da savaşta can veriyor. Böylece Ştrum ile eşi, sanki acılarını ve karşılıklı kınamalarını denkleştirmiş oluyorlar.

Yaşam ve Yazgı Hruşçov döneminin nispeten liberal ortamında bile yayınlanamamış bir kitap. Stalin dönemine ilişkin epey sert eleştiriler içeriyor. Korkunun bir toplumu nasıl esir aldığını, yaratıcılığı, sanatı, bilimi nasıl körelttiğini birçok örnekle gösteriyor. Bürokratik yapının yarattığı eşitsizlikleri, ayrıcalıklı katmanları, sosyalist ideallerin nasıl solduğunu anlatıyor. Ayrıca Yahudi düşmanlığının Sovyet toplumunda da nasıl derinlemesine kök salmış olduğunu sergiliyor. Yine de tüm bunları yaparken Soljenitsin tarzı kaba anti-komünizme düşmüyor. Alman faşizmle Sovyet “komünizmi”nin temelde aynı şey olduğunu öne sürmüyor.

Gelgelelim Grossman'ın kendi konumunun da sınırları var. Sovyet toplumundaki sorunların ince ince eleştirilerini yapıyor, ama nedenleri pek tartışmıyor. Sovyetler Birliği deneyiminin totaliter bir topluma evrildiğinin herkesten çok farkında, ama bu evrimin kaçınılmaz olup olmadığına dair herhangi bir ipucu sunmuyor. Bu nedenle de politik bir hedef belirlemek, hatta herhangi bir çıkarsama yapmak epey zorlaşıyor. Ne yapılırsa işler düzeler bu belli değil. Dolayısıyla roman, Stalingrad zaferinin yarattığı coşkuya rağmen, umutsuzluğu ve çaresizlik duygusunu bertaraf edemediği sonlanıyor.

Kuşkusuz, roman yazarı bir sosyolog, iktisatçı veya politika uzmanı değildir. Bir

romanın toplumsal sorunlara çözümler önermesi beklenemez. Üstelik roman formu böyle bir amaca hizmet etmek için pek elverişli de değildir. Fakat, sanatçı, bu sorunların derinlerde yatan kökenlerini kavrayabildiği ölçüde yapıtında yansıtacak ve böylece dünyaya dair anlayışımızı zenginleştirecek, geliştirecektir. *Yaşam ve Yazgı* bu bakımdan belki fazla “öğretici” sayılamaz. Yine de, Sovyetler Birliği’ni anlamak isteyenlerin okuması ve tartışması gereken bir kitaptır.